

Yohai Hakak. Young Men in Israeli Haredi Yeshiva Education: The Scholar's Enclave in Unrest. Leiden and Boston: Brill. 2012. 189 pages

רבקה נריה-בן שחר*

לסיסמה "שוויון בנטל" היה תפקיד מרכזי בשיח הציבורי לפני הבחירות בישראל בשנת 2013. הסיסמה היא למעשה ביטוי מכובס לדרישה להשתתפותם של החרדים בחיי החברה הישראלית, ובעיקר לשירות צבאי ולהשתתפות בשוק העבודה. התגובה המוכרת של החרדים היא שהם "ממיתים עצמם באהלה של תורה". ספרו של חקק מרים מעט את יריעת האהלה ומאפשר להציץ אל מערכת החינוך החרדית המיועדת לגברים צעירים, ואולי אף לחוש במקצת את חוויית הלימוד במסגרת זו.

במוקד הספר עומדת תאוריית "המובלעת התרבותית" של דאגלס. חקק משתמש בה כמסגרת תאורטית, ובה בעת מאתגר אותה באמצעות הרחבתה והתאמתה למציאות חברתית משתנה. מטרת הספר היא לתאר את הישיבות הליטאיות החרדיות בישראל, מתוך התבוננות בכמה מתחים פנימיים הנובעים מהשינויים שעוברים החינוך החרדי בפרט והחברה החרדית בכלל. כדי להשיג את יעדו משתמש חקק במתודולוגיה אנתרופולוגית המשלבת תצפיות משתתפות, ראיונות עומק וניתוחי תוכן של טקסטים חינוכיים, ספרותיים ועיתונאיים. התמה המרכזית של הספר היא הקושי לחיות עם הפער שבין האידיאלים למציאות. שלושה מוטיבים מרכזיים את התמה: (א) הדיכוטומיה שבין הגוף לנפש; (ב) אופני הייצוג של גדולי התורה; (ג) הניגודים בין "אינסיידרים" ל"אאוטסיידרים".

א. הדיכוטומיה שבין הגוף לנפש היא ערך מרכזי בחינוך החרדי. הגוף הוא אמצעי, כלי שרת, המקיים את הנפש שאָתה עובד האדם את אלוהיו. כדברי הדימוי המצוטט בספר, מערכת היחסים בין הגוף לנפש צריכה להיות כשל סוס ורוכבו: כשם שרצונו של הסוס וצרכיו אינם מובאים בחשבון, כך גם הרצון והצרכים של הגוף אמורים להיות מושתקים או לפחות מתועלים לכיוונים רוחניים. לכן הישיבות מנהלות את חיי היומיום של התלמידים ושולטות למעשה גם על גופם, כאשר לאכילה ולשינה מוקצבים זמנים קבועים וקצרים. הסביבה היא נזירית ופשוטה, מכיוון שעיקר המשאבים אמורים להיות מופנים ללימוד התורה. ואולם, האידיאלים היפים אינם מתיישבים עם המציאות, והגוף האנושי איננו נכנע בנקל לתכתיבים הרוחניים. התלמידים נאלצים להתמודד עם עייפות מתמדת בגלל שעות השינה המעטות ושעות הלימוד הרבות, ועם דחפים גופניים טבעיים לצעירים בגיל ההתבגרות.

חקק מתאר שני מרחבים של שחרור אפשרי משליטה על הגוף. המרחב הגליטימי הוא תקופת "בין הזמנים" (חלילה מלקרוא לה "חופש") המאפשרת לנערים לטייל, לרכוב על אופניים ובקצרה,

* המחלקה לתקשורת, המכללה האקדמית ספיר

להשתחרר, ולו לזמן קצר, מכבלי הישיבה. עם זאת, ישיבות רבות מקיימות בתקופה זו מחנות קיץ כדי להבטיח ש"החופש" יהיה במסגרת ובפיקוח. המרחב הלא לגיטימי הוא הספורט. בישיבות חרדיות אין שיעורי ספורט, מגרשים או מתקנים, ואפילו השיח על ספורט נחשב לא לגיטימי (בהקשר זה מציין חקק את ההשפעה הבלתי נמנעת של החרדים שנולדו בחו"ל ושל החוזרים בתשובה, המתקשים להפסיק לחלוטין את צריכת חדשות הספורט). ואולם, בשנים האחרונות החלו נערים חרדים להתאמן בחדרי כושר לגברים בלבד, ויש אף המשתתפים בחוגים ללימוד אומנויות לחימה. הרבנים מתנגדים במיוחד לעיסוק באומנויות לחימה, מפני שהן קשורות לעתים לתפיסות דתיות לא יהודיות. העיסוק בספורט הוא אפוא מעין מרד באמצעות הגוף, ביטוי של התנגדות לרוחניות-היתר הנכפית על תלמידי הישיבות וערוץ לתיעול האנרגיות של גיל ההתבגרות.

ב. אופני הייצוג של גדולי התורה - התלמידים נחשפים שוב ושוב לייצוגים אידאליים, דבורים וכתובים, של "הגדולים", הלוא הם גדולי התורה הליטאים שהצליחו לבנות את עולמם הרוחני מתוך ביטול והדחקה של צרכים גופניים. חקק מביא שפע של דוגמאות המתארות בהרחבה ובציריות דימויים נשגבים, כמו הסיפור על הרב שצחק בפעם הראשונה בחייו רק כששכב על ערש דווי. עם זאת, חקק טוען כי הייצוגים האידאליים משיגים את התוצאה ההפוכה: התלמידים חשים שיש פער אדיר בין "הגדולים", שהם דמויות המופת, ובין מה שהם עצמם מסוגלים לעשות ולהיות.

פער זה גורם לתסכול, וכך אפשר להסביר את שיעורי הנשירה הגבוהים מהישיבות החרדיות. לתסכול שחשים התלמידים יש גם שורשים היסטוריים. אף שהתמונה המדומינת של העבר החרדי מציגה מציאות שבה כולם למדו תורה, הרי בישיבות ליטא למדו מעטים בלבד, והם היו בגדר אליטה למדינת מוכשרת במיוחד (שטמפפר, 2005). "חברת הלומדים" החרדית פתחה את השערים לכול בגלל נסיבות פוליטיות וחברתיות מורכבות (פרידמן, 1991). הישיבות אמנם מתגאות בבחורים המצוינים הלומדים בהן, אך בפועל מתקשות להתמודד עם הבינוניות הנובעת מכך שכל בני הנוער לומדים בישיבות. אפשר רק לדמיין מה היה קורה אילו כל הצעירים במדינת ישראל היו מחויבים בלימודים אקדמיים...

ג. הניגוד בין "אינסיידרים" ל"אאוטסיידרים" - הישיבות הליטאיות משקיעות משאבים חינוכיים רבים בשרטוט הגבולות בין "אנחנו" החרדים ובין "הם", אלו שאינם חרדים, הדומים לגויים. "אנחנו" שולטים ביצר הרע, "הם" נשלטים על ידו, ולפיכך מוצגים כחלשים. אלא שהצגה דיכוטומית זו, שלפיה "האחר" נשלט על ידי דחפים ויצרים, היא בעייתית, שכן לרבים מהצעירים החרדים יש קרובי משפחה חילונים, והייצוג האידאלי של החברה החרדית מול הייצוג השלילי של החברה החילונית אינו מתיישב עם מה שהם רואים, שומעים ומכירים.

תרומה מעניינת של הספר היא המונח "כלכלה ספיריטואלית": בעוד שתאוריות כלכליות מערביות מבוססות על הנחת יסוד של חלוקה כלשהי של משאבים מוגבלים, הרי בכלכלה הספיריטואלית המשאבים אינסופיים. לכאורה, יש די רוחניות לכולם, ולכן אין צורך להתחרות או לנסות להצטיין, ואפשר להתיר לישיבות להיות מרחב שוויוני. אך המציאות שונה בתכלית: התלמידים יודעים כי השכר על מצוינות ולמדנות לא יגיע רק בעולם הבא, אלא גם בעולם הזה, בדמות שידוך טוב או משרה חינוכית מכובדת.

כיצד בכל זאת מצליחה החברה החרדית בכלל והמחנכים וההורים החרדים בפרט להתמודד עם הפער העצום בין האידאל למציאות? הספר מציע מוצא מאתגר. החרדים אימצו לעצמם שיח בעל מאפיינים דמוקרטיים, פסיכולוגיים, פדגוגיים ומערביים. שיח זה נותן לגיטימציה לשימוש

במנעד רחב של רגשות, למגע גופני בין הורים לילדים, להבנת הייחוד של כל ילד ותלמיד ועוד. מאפייני השיח מופיעים בספרי החינוך הפופולריים, בעיתונות החרדית, וכן ברטוריקה ובהתנהגות של חלק מהרבנים והמחנכים. בפשטות, החרדים מאפשרים חדירה מבוקרת של גישה חילונית מערבית לתוך המובלעת שלהם. באופן פרדוקסלי, דווקא אימוץ גישה זו תורם לשחרור חלקי של הלחץ שבו נתונה החברה, מקטין את הפער בין האידיאלים למציאות ומסייע לשמר את חברת הלומדים.

כוחו של הספר נובע מהתובנות המעמיקות המוצעות בין עמודיו. חקק טווה בעדינות את תיאורו של המרקם שמאפשר לחברה החרדית-ליטאית להתנהל בתוך פרדוקסים, לפתוח ולנעול את שערי המובלעת באופן מבוקר ולאמץ לצרכיה גם שיח מערבי שעבר הכשרה. הספר מרתק, בהיר וברור, והחלוקה לפרקים ולפרקי משנה מצוינת. מנגד, חולשתו של הספר נובעת ממה שאין בו: מספר המבוסס על מחקר אנתרופולוגי אפשר היה לצפות לתיאורים גדושים יותר, וליותר ציטוטים משמעותיים מדברי המרואיינים, אך קולם נשמע רק מעט. כמו כן, היה מקום לצפות שהספר, דווקא משום שהוא מבוסס על תצפית משתתפת, יאפשר לנו להציץ לתוך "יום בחייו של בחור ישיבה חרדי" ולקבל תמונה מדויקת ועשירה. תחת זאת קיבלנו תיאורים כלליים של שגרת החיים. זאת ועוד, בספר שבו הגוף החרדי הוא מוטיב מרכזי, מוזכרים בהרחבה שליטה על צרכים גופניים כמו אוכל ושינה, אך נושא המיניות מוזכר רק מעט, אף שמדובר בנערים בגיל ההתבגרות. שאלבוים (1997) מתאר את חייהם בישיבה כהתמודדות אינסופית עם האיסור לעסוק במין אפילו בדיבור או במחשבה. נושאים אלו ראויים לדעתי למחקרים מעמיקים נוספים.

בסיכומו של דבר, תרומתו המרכזית של הספר היא לקהילה האקדמית העוסקת בחברה החרדית ובקבוצות דתיות בעולם הפוסטמודרני. הספר יכול לתרום גם לקהל הישראלי, שמעבר לשיח על "שוויון בנטל" ראוי שיתבונן אל תוך המובלעות המתקיימות בתוכו ויבין כיצד נראה הנטל מהצד השני.

מקורות

- אלבוים, ד' (1997). *זמן אלול*. תל אביב: עם עובד.
- פרידמן, מ' (1991). *החברה החרדית: מגמות ותהליכים*. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- שטמפפר, ש' (2005). *הישיבה הליטאית בהתהוותה*. ירושלים: מרכז זלמן שזר.